

УДК 94(477):336.711/1.13"2010/2013"

Резнік І. С.

магістр історії, аспірант, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), lex2009@ukr.net

**РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ
ЗА ПРЕЗИДЕНТСТВА В. ЯНУКОВИЧА (2010–2013 РР.)**

Метою статті є реконструкція процесу розвитку української банківської системи у 2010–2013 рр. і з'ясування передумов масового краху банків, що розпочався у 2014 р. Досліджуються наступні аспекти проблеми: стабілізація банківської системи після кризи 2008–2009 рр. та поступове занурення у нову кризу, взаємовплив банків та соціально–економічної сфери, стабілізуючі заходи уряду та НБУ.

Автор дійшов висновку, що завдяки сприятливій економічній кон'юктурі у 2010–2011 рр. українська банківська система досить швидко відновилася після кризи. Однак збереження та загострення системних проблем української економіки та банківської сфери призвело до невпинного погіршення її становища на тлі несприятливих зовнішньоекономічних умов 2012–2013 рр. Банківська система України була дуже вразливою перед затяжною соціально–економічною кризою, що була неминучою, незважаючи на спроби влади будь–якою ціною підтримувати міф про стабільність у державі.

Ключові слова: історія України, банківська система, НБУ, комерційні банки.

2014 рік став одним з найтяжчих в історії українського банківництва. Майже всі банки опинилися на межі банкрутства, мільйони їхніх клієнтів понесли величезні збитки. Виникає логічне запитання: чому вітчизняна банківська система, яка пережила в минулому не одну кризу, розсипалася за півроку, немов картковий будинок? Відповідно, детальне дослідження її історії впродовж 2010–2013 рр. допоможе з'ясувати причини і соціально–економічні передумови такого масового краху банків.

Цей період досліджувався багатьма вченими та аналітиками (М. Швайка, В. Вавришук, О. Ватаманюк, І. Лютий, В. Геєць, Ю. Колобов та ін.). Однак вони аналізували окремі аспекти теорії і практики української банківської справи, а історії розвитку банківської системи у цей період в їхніх роботах приділено мало уваги. Тому ця тема потребує додаткового вивчення на основі комплексного аналізу як офіційних, так і неофіційних джерел.

У 2010 р. банківська система України вийшла на етап посткризового відновлення. Фінансово–економічна криза 2008–2009 рр. завдала їй тяжкого удару (18 банків збанкрутувало, інші зазнали великих збитків і репутаційних втрат) і викликала низку негативних довготривалих ефектів, дія яких відчувалася впродовж усього досліджуваного періоду: відбулося значне зниження рівня довіри населення до українських банків і до гривні як засобу нагромадження капіталу, підвищилася чутливість вкладників і інвесторів до проблем всередині країни, зростав рівень доларизації економіки, започаткована тенденція до постійного збільшення відсоткових ставок і укрупнення банків (адже маленькі установи виявилися нестійкими до впливу кризових явищ).

Тим не менш, можна стверджувати, що після втілення низки непопулярних заходів з боку НБУ на чолі з В. Стельмахом та уряду і стабілізації ситуації в 2009 р., у 2010 р. вітчизняна банківська система, що тепер налічувала 182 банки (176 у кінці року), знову почала здійснювати поступальний розвиток. Поступово поверталася довіра населення до банків та до гривні як засобу заощадження. Люди і бізнес звикли до її

стабільного курсу, що впродовж кількох років становив приблизно 8 грн./дол. Відповідно, приріст коштів сектору домогосподарств у банках у 2010 р. на 1/3 перевищив докризовий рівень і склав 28,5% [1, с. 3]. Розмір основного капіталу банків у середньому збільшився на 20%, регулятивного – на 18,5%, а сумарні активи зросли на 7,8% [2, с. 4]. Виникла тенденція до постійного зростання обсягів депозитів фізичних та юридичних осіб. Все це дало змогу банкам відновити ефективне функціонування і кредитування економіки, нарощувати доходи.

Відновленню української банківської системи сприяло значне покращення економічної кон'юктурі. 2010 р. став роком складних економічних процесів і важливих рішень влади, спрямованих на подолання наслідків кризи. Економіка України нарешті пройшла її пік і почала посткризовий розвиток. Після значного спаду ключових соціально–економічних показників у 2008–2009 рр., за підсумками 2010 р. ВВП країни зросло на 4,2%, доходи бюджету – на 20%, приблизно на 10% збільшилися обсяги роздрібної торгівлі і промислового виробництва, зберігався низький рівень безробіття, уповільнились річні темпи зростання споживчих цін, реальні доходи населення зросли на 16,2% (середня зарплата складала 2239 грн.). Це відбувалося на фоні зростання зовнішнього попиту і цін на головні категорії експортних товарів України – продукцію машинобудівної, металургійної, хімічної і нафтохімічної промисловості [1, с. 15–16]. Однак, існувала й низка несприятливих чинників, що негативно впливали на соціально–економічний розвиток країни і свідчили про збереження всіх системних проблем української економіки. Зокрема, збільшення світових цін на сировину – нафту і газ – призвело до подорожчання на 10–40% продукції залежних від них галузей і пального та до підвищення комунальних тарифів. Держборг та бюджетний дефіцит продовжували зростати (наприклад, бюджет 2010 р. був виконаний з дефіцитом в 48 млрд. грн., що на третину більше аналогічного показника 2009 р., держборг зріс на 14,4 млрд. дол. – до 54,3 млрд. дол. або 40% ВВП, а імпорт товарів значно переважав експорт – 61 млрд. дол. проти 52 млрд. відповідно). Видатки бюджету збільшились на 22% (значна їх частина йшла на обслуговування державного боргу – витрати на це зросли в півтора рази у порівнянні з 2009 р.) [1, с. 24]. Тим не менш, значне зростання доларових надходжень від нерезидентів стало підґрунтям для стабільного курсу гривні і гарантувало оплату майбутнього імпорту товарів. Згадані вище зміни в макроекономічному середовищі України спричинили поживлення економічної діяльності і сприяли функціонуванню банків.

Водночас, великий внесок у відродження української економіки зробив Національний банк, що зазнав помітних кадрових змін. Зокрема, у 2010 р. Головою НБУ був призначений С. Г. Арбузов, який скоротив правління НБУ з 16 до 11 чоловік та оновив його склад на 50% [2, с. 5]. Також новими членами Ради НБУ стали Акімова І. М., Гайдуцький П. І., Портнов А. В., Федосов В. М., Хорошковський В. І. та Шпек Р. В. Адекватна грошово–кредитна політика НБУ сприяла збереженню відносної цінової, валютної і

банківської стабільності та відновленню економічного зростання. Показовим став той факт, що у 2010 р. вперше з 2004 р. інфляція зменшилася до однозначного числа – 9,1% [1, с. 3]. Підґрунтям для цього стали обережна кредитна і відсоткова політика, поновлення активної діяльності банків, стабільність на грошовому ринку та притік валюти у вітчизняну економіку. НБУ, отримавши 3,4 млрд. дол. від МВФ за кредитною програмою “Стенд–бай”, зміг збільшити золотий запас країни на 8,1 млрд. дол. – до 34,6 млрд. дол. Задля закріплення позитивних змін в економіці та на грошово–кредитному ринку НБУ у 2010 р. знизив базову облікову ставку до 7,75% річних [1, с. 3], підтримував достатній рівень ліквідності та сприяв її насиченню грошима. Одночасно з цим були значно зменшені обсяги рефінансування комерційних банків. НБУ дбав про підтримання рівноваги на грошово–кредитному ринку, постійно проводячи мобілізаційні заходи, валютні інтервенції в періоди сезонних скорочень надходжень валюти, продаючи державні цінні папери та поповнюючи власні валютні резерви. Також важливою подією стало ухвалення змін до Закону України “Про Національний банк України”, згідно з якими відтепер ключовим пріоритетом для НБУ було визначено досягнення і закріплення цінової стабільності у державі. Адже очевидним видавався той факт, що прогрес в економіці і банківській діяльності можливий лише за умов підтримання належного рівня реальних доходів населення та гарантування незмінних та прозорих правил для бізнесу. Ще одним пріоритетним напрямком у діяльності НБУ стало законодавче врегулювання проблем, пов’язаних з функціонуванням комерційних банків та самого Національного банку. Це мало прискорити відновлення стабільної роботи банківського сектору та сприяти виконанню Україною зобов’язань перед МВФ у рамках проекту “Стенд–бай”. Зокрема, НБУ в 2010 р. знову отримав право законодавчої ініціативи і вніс протягом року низку пропозицій щодо посилення вимог до банків, удосконалення їх реєстрації та ліцензування, введення заборони для банків входити до складу фінансово–промислових груп. З метою запобігання повторенню конфліктних ситуацій 2008–2009 рр., коли велика кількість банків була не в змозі виконувати свої фінансові зобов’язання перед клієнтами, НБУ значно підвищив вимоги до розміру їх резервного й регулятивного капіталу та посилив нагляд за їхньою діяльністю, застосовуючи провідні світові методики, суть яких полягала в моніторингу загального стану банку на основі єдиного набору критеріїв, що охоплювали основні напрямки його діяльності та дозволяли завчасно виявити і проаналізувати всі ймовірні загрози, на які наражалась установа. Також з метою стабілізації банківського сектора НБУ провів докапіталізацію нових державних банків (“Родовід Банк”, “Укргазбанк”, “АКБ “Київ”) та установ, у яких зберігалась тимчасова адміністрація (“Діалогбанк”, “Надра” та “СКБ”), на 23 млрд. грн. Розмір відшкодувань вкладникам збанкрутілих установ з Фонду гарантування вкладів було збережено на рівні 150 тис. грн. Також НБУ дбав про розвиток карткових платіжних систем: за підсумками року значно зросла кількість діючих карток і банкоматів, на 20%

збільшилась кількість і сума операцій з картками. Таким чином, до беззаперечних успіхів НБУ в 2010 р. можна віднести забезпечення фінансової стабільності, сприяння виходу держави з кризи, уповільнення темпів інфляції, міцну гривню, стабілізацію банківської системи і створення умов для кредитування економіки, виконання вимог міжнародних кредиторів України та відновлення довіри до вітчизняних банків, про що свідчить стабільний приріст коштів на рахунках їхніх клієнтів.

Система комерційних банків у 2010 р. майже вийшла з кризи, про що свідчить хоча б той факт, що українські банки протягом року наростили свій капітал на 1/5 і отримали на підтримку ліквідності від НБУ всього 5 млрд. грн. (порівняно з 64 мільярдами, виділеними на рефінансування проблемних установ у 2009 р.). З’явилася спільна для всіх банків обнадійлива тенденція до нарощування капіталу, припливу коштів, поживлення кредитної діяльності, скорочення кількості збиткових установ та поступового збільшення доходів і зменшення загальної збитковості банківської системи. Сумарні доходи банків становили 136 млрд. грн., основна частина яких була сплаченими відсотками, а офіційні збитки склали 13 млрд. грн. [1, с. 55–57]. Про поліпшення умов функціонування банків свідчить і збільшення кількості установ з іноземним капіталом з 51 до 55 (третина від загальної кількості), причому 20 з них на 100% належали іноземцям. Четверть іноземного капіталу була російською, а решта розподілена між представниками 25 країн. Ще однією тенденцією, що стала прямим наслідком кризи 2008–2009 рр., була концентрація 2/3 банківських активів і капіталу у найбільших установах – банках I групи. Кількість дрібних банків значно зменшилась, оскільки значна їх частина не витримала тиску кризових явищ і збанкрутіла. Тепер вони концентрували всього трохи більше 8% відсотків активів. У 2010 р. було розпочато ліквідацію 9 банків (“Трансбанк”, “Дністер”, “Синтез”, “Іпобанк”, “Укрпромбанк” та ін.), всього ж на стадії ліквідації ще з 2009 р. перебували 18 банків. Відповідно, впродовж року загальна кількість діючих банків скоротилась із 182 до 176. На третину зменшилась і кількість філій банків – до 741. Як і раніше, існували значні диспропорції в розміщенні банків – 63% установ працювали в м. Києві і Київській обл., 25% було зосереджено у 4 найбільш промислово розвинених регіонах (Дніпропетровщина, Донеччина, Харківщина, Одещина) [2, с. 6]. Щодо філій, то вони були розміщені більш рівномірно (за принципом кількості населення), тобто найбільше їх працювало на Донеччині (90) і Київщині (83).

Можна констатувати, що у 2010 р. сприятливі соціально–економічні умови та обережна кредитна політика стали тим фундаментом, на якому відбувалось поступове відновлення й успішний подальший розвиток банківської системи. Кількість проблемних кредитів за рік зросла всього на 13% (у 2009 р. – у 3 рази). В умовах поступового відновлення економічного зростання, стабільної динаміки валютного курсу, підвищення зарплат та довіри до банків постійно нарощувалась їх депозитна база. Це дало змогу установам провести зниження на чверть надмірних відсоткових ставок, що були введені під час кризи для запобігання відтоку

коштів і слугували одним з найважливіших чинників, що підтримували їхню фінансову стабільність (наприкінці року середня річна ставка за депозитами у гривні становила 10,3%, зменшившись з 14%). Банки нарешті змогли відновити у повному обсязі кредитування малих і великих підприємств, без чого неможливий успішний економічний розвиток. Щоправда, відтепер майже всі кредити видавалися в гривні, з огляду на жорсткі обмеження з боку НБУ на видачу доларових позик. Варто підкреслити, що 50% від усіх кредитів були видані банками Київщини, 13% – Дніпропетровщини, 7% – Донеччини [1, с. 65]. Також банки у 2 рази збільшили об'єми вкладень у цінні папери, що є ще одним свідченням оздоровлення банківської системи. Тим не менш, вона була збитковою і потребувала значних управлінських зусиль і фінансових вливань для відновлення прибутковості, хоча й демонструвала позитивну тенденцію до зменшення рівня збитковості.

У 2011 р. спостерігалось подальше покращення становища вітчизняної банківської системи – сумарні активи банків збільшилися впродовж року на 11% [3, с. 4], збільшувались їхні доходи, хоча загалом банківська система все ще залишалась збитковою. Це відбувалось на тлі загального поліпшення соціально-економічних показників в Україні. Зокрема, темпи зростання ВВП прискорились до 5,2% [4, с. 4], курс гривні залишався стабільним, інфляція скоротилась до 7% (найнижчого рівня за останнє десятиліття), середня зарплата зросла на 17% – до 2633 грн., реальні доходи населення – на 8,7%, а об'єми роздрібної торгівлі – на 15%. На 20% збільшилися доходи державного бюджету, в результаті чого бюджетний дефіцит скоротився майже у 2 рази порівняно з 2010 р. Також зростанню економіки сприяли підвищення споживчого та інвестиційного попиту (пов'язане з підготовкою до проведення Євро-2012 та реалізацією проектів з оновлення матеріальної бази державних підприємств), сприятлива зовнішньоекономічна кон'юнктура (що позитивно впливала на динаміку процесів у основних експортоорієнтованих галузях – хімічній, нафтохімічній промисловості, машинобудуванні та металургії, – відповідно, на 7,6% зросли обсяги промислового виробництва), збереження високих об'ємів експорту продукції з України, рекордний урожай овочів та зернових (56,7 млн. т, що призвело до часткового зниження цін).

У цих умовах лейтмотивом діяльності НБУ у 2011 р. стало збереження і подальший розвиток успіхів попереднього року у соціально-економічній сфері та виконання його основної функції – забезпечення стабільності гривні. Завдяки сприятливій економічній ситуації в країні та узгодженим діям Нацбанку та уряду, курс національної валюти зберігався на рівні 8 грн./дол., значно скоротились темпи інфляції, ситуація на грошово-кредитному ринку була спокійною та прогнозованою, що сприяло роботі бізнесу на залученню іноземних інвестицій. НБУ скористався покращенням зовнішньоекономічної кон'юнктури в I півріччі 2011 р. та припливом валюти в Україну для нарощування золотовалютних запасів держави з 34,5 млрд. до 38,2 млрд. дол. – рекордного показника за всі роки незалежності України (і це незважаючи на відсутність надходжень коштів за програмою “Стенд-

бай”). Водночас, виважена грошово-кредитна політика центрального банку дала змогу компенсувати негативні наслідки уповільнення темпів відновлення європейської економіки у II півріччі 2011 р., коли попит на іноземну валюту значно зріс. Ще одним негативним чинником було зростання від'ємного сальдо зовнішньоторгівельного балансу до 14 млрд. дол.: Україна експортувала товарів на 69,4 млрд. дол., а імпортувала – на 83,2 [4, с. 21]. Валюта вимивалася з економіки, незважаючи на те, що об'єми продажу сільськогосподарської, мінеральної, хімічної продукції та металу зросли на 30–40%. Справа в тому, що імпорт зростав випереджаючими темпами – в основному, за рахунок збільшення об'ємів закупівель продукції машинобудівної промисловості та сировини на 50%. Державний борг України також зростав – у 2011 р. він збільшився на 9% – до 59,2 млрд. дол. Відповідно, зростали і суми щорічних валютних виплат іноземним кредиторам на погашення відсотків. Дефіцит платіжного балансу і відсутність економічних реформ створили реальну загрозу обвалу гривні. Тому політика НБУ стала жорсткішою і була спрямована на вирівнювання пропозиції і попиту на долар, стабілізацію валютного ринку і подолання проблем вітчизняних банків з залучення депозитів. Для підтримання показної стабільності і уникнення девальвації національної валюти, здійснювалися валютні інтервенції на мільярди доларів. Наслідком реалізації заходів Нацбанку з утримання стабільного курсу гривні та уникнення стрімкого зростання цін стало скорочення валютного резерву країни до 31,8 млрд. дол. Ще одним напрямком діяльності НБУ стало забезпечення умов для зростання обсягів кредитування зростаючої економіки України. За рік було видано на третину більше кредитів, ніж в минулому році.

Не менш важливою була й діяльність НБУ в законодавчій сфері, що переслідувала 2 цілі: поліпшення умов функціонування банків і підвищення ступеня захисту їхніх вкладників. Відповідно, були ухвалені законопроекти про підвищення прозорості банків, впровадження міжнародних стандартів з ідентифікації банками клієнтів, захист кредиторів, вдосконалення нагляду за діяльністю установ (особливо НБУ дбав про виконання банками вимог зі збільшення мінімального розміру резервного капіталу), а також створений “Український санаційний банк”, основною функцією якого була робота з активами проблемних банків з метою задоволення вимог їхніх вкладників та кредиторів. В результаті, Україну було виключено з складеного FATF списку країн, що не борються з відмиванням “брудних” коштів, що значно полегшило для українських банків умови співпраці з іноземними клієнтами [4, с. 4–5].

Щодо розвитку системи комерційних банків у 2011 р., що тоді налічувала 176 банків, то він відбувався в дуже сприятливих умовах. Економіка країни зростала, підвищувалися реальні доходи населення, повернулася довіра людей до банків – вони охоче клали гроші на депозитні рахунки (спостерігалось уповільнення приросту вкладів у гривні з 38% до 17%, зате сума доларових депозитів зросла на 19%), а банки стали видавати на третину більше кредитів, які до того ж

стали дешевшими. У цьому році повністю завершилася стабілізація банківської системи після кризи 2008–2009 рр. В умовах підвищення рівня її ліквідності банки, які отримували в період кризи кредити рефінансування, активніше повертали борги, половина яких була погашена достроково. Поліпшилася ситуація і з поверненням проблемних кредитів, виданих самими банками. Вони значно наростили власні активи, капітал і доходи, збільшили на вимогу НБУ мінімальний розмір регулятивного капіталу. Рівень заборгованості і збиткових операцій помітно знизився, кількість збиткових банків зменшилася з 35 до 31. Спостерігалась тенденція до зменшення загальної збитковості банківської системи (сумарні доходи банків зросли на 4,3% – до 142,8 млрд. грн., збитки впали на 40% і склали 7,7 млрд. грн.) [3, с. 5] і до зменшення середньої відсоткової ставки за депозитами у гривні (за рік вона зменшилась з 10,3% до 8,1% річних). Банки постійно розширювали спектр здійснюваних операцій, активніше стали долучатися до використання сучасних методів обслуговування клієнтів. Наприклад, кількість банкоматів і банківських карток зросла за рік на 20%, а сума операцій з їх використанням – на чверть, розвивалася технологія Internet banking, покликана забезпечити безконтактне дистанційне банківське обслуговування та доступ до рахунків і операцій з ними з будь-якого комп'ютера. Також продовжувався процес концентрації банків – у 2011 р. вже 67,5% активів і 65,5% капіталу було зосереджено в банках I групи [4, с. 25]. Як зазначали експерти, ця тенденція була позитивною, бо кількість банків в Україні була надмірною, а маленькі установи показали нездатність боротися з кризовими явищами. Отже, 2011 р. став для вітчизняної банківської системи роком остаточного виходу з кризи і помітного прогресу в основних напрямках діяльності та закріплення здобутків 2010 р.

З 2012 р. економічні умови, у яких функціонувала українська банківська система, знову почали погіршуватися. Власне, помітні проблеми з зовнішньоторгівельним балансом почалися ще в II півріччі 2011 р. У 2012 р. ця тенденція продовжилась – Україна експортувала товарів на 69,8 млрд. дол., а імпортувала – на 90,3 млрд., а дефіцит платіжного балансу зріс з 10,2 до 14,8 млрд. дол. або 8% ВВП [5, с. 18]. Зовнішній борг України збільшився з 59,2 до 64,6 млрд. дол. Уповільнення темпів економічного зростання в Європі, стагнація економік основних торговельних партнерів України, зростання цін на нафту марки Brent до рекордних 112 дол. за барель, зниження світової економічної активності, уповільнення динаміки торгівлі призвело до скорочення зовнішнього попиту на українську продукцію, підвищення цін на енергоносії та падіння темпів росту ВВП України до 0,2% [5, с. 2]. До того ж, знизилась ціна на неенергетичні товари (наприклад, сталь і металеві вироби подешевшали на 10%), що призвело до зменшення припливу валюти та прибутків України від експорту. Також вітчизняну економіку підірвали високі витрати на проведення Євро–2012: на це було витрачено більше 5 млрд. дол., тоді як іноземні туристи залишили в Україні лише 1 млрд. По суті, в умовах падіння промислового виробництва на 2%, основу для підтримання економічної стабільності складав високий внутрішній

попит та успіхи в сільському господарстві, що посприяли зростанню середньої зарплати на 14,5% і роздрібної торгівлі на 16%.

У цих складних умовах НБУ демонстрував готовність всіма засобами боротися з наслідками негативних явищ і підтримувати стабільність курсу гривні. Іноді здавалось, що він піде на будь-які жертви для підтримання курсу 8 грн./дол., аби утримати ситуацію під контролем до 28 жовтня 2012 р. – дати парламентських виборів, щоб виборці прийшли на дільниці і проголосували за владу. Відповідно, у 2012 р. золотовалютні резерви України зменшились з 31,8 до 24,5 млрд. дол. або на 22,8%, причому, за підрахунками фінансових аналітиків, половина з них – це кредити МВФ, тобто власних ресурсів у НБУ залишалось всього 12–13 млрд. В. Вавришук та Е. Найман попереджали про “ефект стиснутої пружини” і ймовірність раптового обвалу гривні в найближчі рік–два та припускали, що МВФ та іноземні інвестори перестануть вкладати в Україну гроші після зниження її валютних резервів до 18 млрд. дол. [6]. Щоправда, тодішній міністр торгівлі і економічного розвитку П. Порошенко заспокоював населення і казав, що ситуація контрольована. Підставою для таких заяв було наближення Євро–2012, а відповіддю – припливу іноземних туристів і валюти, що посприяло стабілізації курсу гривні. Завдяки зусиллям НБУ, ситуація на грошово–кредитному ринку залишалася прогнозованою. Ставки на кредити рефінансування для банків були знижені, подовжений термін кредитування, зменшені вимоги до розміру їхніх обов'язкових резервів. Також була удосконалена система гарантування вкладів фізосіб і методи роботи з проблемними банками. Тим не менш, напруга на європейських фінансових ринках і всередині держави зберігалася. Низка експертів передрікала тяжкі випробування для української економіки, що змушувало НБУ основні зусилля спрямовувати на зменшення негативного впливу зовнішніх факторів, вдосконалення валютного регулювання, заспокоєння населення та бізнесу.

Тобто у 2012 р. НБУ все робив для створення довгострокових умов для підтримання стабільності банківської системи і уникнення росту цін. Дійсно, інфляція зберігалася на відносно низькому рівні. Навіть вперше з 2002 р. спостерігалось незначне зниження споживчих цін на низку категорій товарів, а продукти харчування подешевшали на 3% на фоні хорошої врожайності і зниження зовнішнього попиту), зростали обсяги кредитування банками економіки та довіра населення до них (про що свідчить приріст вкладів фізосіб на 20%). Більш того, вперше за останні роки банківська система, що нараховувала 176 банків (у тому числі, 2 державних: АТ “Укресімбанк” і АТ “Ощадбанк”, 17 банків I групи, 19 – II, 22 – III і 117 – IV групи), перестала бути збитковою – сумарний прибуток за 2012 р. склав 4,9 млрд. грн. [5, с. 3]. Нарощування депозитів підтверджувало ефективність заспокоювальних заходів НБУ та уряду: цінова та курсова стабільність була безперечним аргументом для народу і чи не єдиним досягненням влади. Можна констатувати, що 2012 р. в цілому був складним, але успішним для системи українських комерційних банків. Постійно скорочувалась заборгованість за проблемними

кредитами, зростав їх капітал (на 8,9% або 13 млрд. грн.) та активи (на 4,7%) [5, с. 24], вони вийшли на прибутковий рівень після трьох збиткових років. Кількість банків з іноземним капіталом залишалась незмінною (53), а кількість філій зменшилася до 242 (з 741 у 2010 р.). Як і раніше, 2/3 банків знаходилося на Київщині.

Події 2013 р. посилили впевненість людей у тому, що чергова гостра соціально-економічна і банківська криза вже не за горами. Не потрібно було бути експертом для того, щоб зрозуміти, що в умовах постійного зростання дефіциту бюджету та від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі без проведення ефективних економічних реформ та реальної боротьби з корупцією і розкраданням державних коштів уряд та НБУ не зможуть довгий час утримувати курс гривні (адже золотовалютні запаси стрімко скорочувались), що тягне за собою загрозу обвальної девальвації національної валюти, зростання цін на усі види товарів та послуг і краху банківської системи. На тлі несприятливої світової економічної кон'юнктури в Україні почали невпинно погіршуватися основні економічні показники. Приріст ВВП склав 0,0%, збільшилися темпи інфляції та зростання цін (а реальний дохід громадян зріс всього на 5%), звуження ринків збуту української продукції призвело до падіння рівня промислового виробництва на 4,3% [5, с. 15]. Експорт товарів скоротився до 65 млрд. дол., а імпорт – до 84,6 млрд., дефіцит поточного рахунку України зріс до 16,4 млрд. дол., а державний борг збільшився на 8,6 млрд. дол. або 13,3% – до 73 млрд. дол. (обсяг валового зовнішнього боргу становив 142,5 млрд. дол.). Хоча певний стабілізуючий ефект мало збереження високого внутрішнього попиту на товари і збір рекордного урожаю у 63 млн. т.

В таких несприятливих умовах НБУ, новим головою якого 11 січня 2013 р. став І. В. Соркін, вів активні переговори з МВФ щодо залучення фінансової допомоги і продовжував боротися за стабільність курсу гривні з допомогою валютних інтервенцій. В результаті до кінця 2013 р. він був утриманий на рівні 8,22 грн./дол., але золотовалютні резерви країни скоротилися на 17% або 4,1 млрд. – до 20,4 млрд. дол. НБУ також намагався всіма засобами підтримувати стабільність банківської системи, постійно знижуючи процентну ставку на кредити рефінансування, та запровадив у листопаді 2013 р. вимогу щодо обов'язкового продажу 50% надходжень в іноземній валюті з-за меж України.

Банківська система України, що налічувала у 2013 р. 180 банків (з них 3 були державними – “Ощадбанк”, “Укрексімбанк” та “Держзембанк”) до кінця року демонструвала позитивні фінансові результати: приріст активів склав 14% (вдвічі більше, ніж у 2012 р.), вклади фізосіб збільшилися на 20%, кредитування економіки зросло на 15%, загальні прибутки склали 1,4 млрд. грн. [7, с. 6]. Однак продовжувалося вимивання валюти з економіки, збільшення бюджетного дефіциту, скорочення інвестицій в Україну. Погашення кредитів МВФ поглинало значну частину резервів [8], а підтримання стабільності гривні було можливим лише за регулярних валютних інтервенцій НБУ, що робило чергову соціально-економічну кризу неминучою. Фактично, від потрясінь у 2013 р. вітчизняну банківську

систему рятувало збереження у більшій частині населення віри у рішучість влади й далі тримати курс гривні, що запобігало відтоку коштів з банківської системи, сприяло збільшенню суми валютних депозитів та скороченню попиту на долар у кілька разів, порівняно з 2012 р.

Отже, у 2010–2011 рр. українська банківська система досить високими темпами відновлювалась після кризи 2008–2009 рр. Це відбувалось в умовах поживлення ділової активності в Європі і Україні, що призвело до зростання обсягів виробництва та експорту, а відповідно – і до зростання ВВП та реальних доходів населення, припливу депозитних коштів у банки і високого попиту на кредити. За умов погіршення економічної кон'юнктури у 2012–2013 рр. українські банки завдяки стабілізуючим заходам НБУ продовжували нарощувати активи, демонстрували покращення ключових показників, навіть вперше після 2007 р. вийшли на прибутковий рівень. Але зростання протестного руху проти чинної влади наприкінці 2013 р. та стрімке скорочення золотовалютних резервів України переконало всіх, що наближається гостра суспільно-політична і фінансово-економічна криза. Від негайного краху банки рятувало лише прагнення НБУ буди-якою ціною утримувати курс гривні та збереження певного запасу міцності і довіри населення. Однак, збереження системних проблем (відсутність економічних реформ та модернізації промисловості, розкрадання державних коштів, хронічний бюджетний та зовнішньоторгівельний дефіцит, погана податкова система, що гальмувала розвиток бізнесу і була причиною перебування 60% економіки в тіні) означало, що банківська система навряд чи витримає чергову затяжну соціально-економічну кризу. Тобто, за президентства В. Януковича виникла ціла низка передумов і причин, що обумовлювали масовий крах банків у 2014–2015 рр.

Список використаних джерел

1. Річний звіт Національного банку України за 2010 рік / гол. ред. Ю. В. Колобов. – К. : Департамент статистики та звітності НБУ, 2011. – 238 с.
2. Аналітичний огляд банківської системи України за 2010 рік / НРА “Рюрік” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_4kv2010.pdf.
3. Аналітичний огляд банківської системи України за 2011 рік / НРА “Рюрік” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_IV_kv_2011.pdf.
4. Річний звіт Національного банку України за 2011 рік / гол. ред. В. П. Прохоренко. – К. : Департамент статистики та звітності НБУ, 2012. – 185 с.
5. Річний звіт Національного банку України за 2012 рік / гол. ред. Б. В. Приходько. – К. : Департамент статистики та звітності НБУ, 2013. – 191 с.
6. Україні перестануть давати гроші [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://news.finance.ua/ua/news/~295737>.
7. Річний звіт Національного банку України за 2013 рік / гол. ред. Б. В. Приходько. – К. : Департамент статистики та звітності НБУ, 2014. – 185 с.
8. Україні прогнозують девальвацію гривні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://businessua.com/finance/ukraini-prognozuyut-devalvaciyu-9031.html#>.

References

1. Richnyy zvit Natsional'noho banku Ukrayiny za 2010 rik / hol. red. Yu. V. Kolobov. – K. : Departament statystyky ta zvitnosti NBU, 2011. – 238 s.
2. Analitichnyy ohlyad bankivs'koyi systemy Ukrayiny za 2010 rik / NRA “Ryurik” [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu :

http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_4kv2010.pdf.

3. Analytychnyy ohlyad bankivys'koyi systemy Ukrayiny za 2011 rik / NRA "Ryurik" [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_IV_kv_2011.pdf.

4. Richnyy zvit Natsional'noho banku Ukrayiny za 2011 rik / hol. red. V. P. Prokhorenko. – K. : Departament statystyky ta zvitnosti NBU, 2012. – 185 s.

5. Richnyy zvit Natsional'noho banku Ukrayiny za 2012 rik / hol. red. B. V. Prykhod'ko. – K. : Departament statystyky ta zvitnosti NBU, 2013. – 191 s.

6. Ukrayini perestanut' davaty hroshi [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://news.finance.ua/ua/news/~295737>.

7. Richnyy zvit Natsional'noho banku Ukrayiny za 2013 rik / hol. red. B. V. Prykhod'ko. – K. : Departament statystyky ta zvitnosti NBU, 2014. – 185 s.

8. Ukrayini prohozuyut' deval'vatsiyu hryvni [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://businessua.com/finance/ukraini-prohozuyut-devalvatsiyu-9031.html#>.

Reznik I. S., postgraduate student, Kyiv National Taras Shevchenko University (Ukraine, Kiev), lexx2009@ukr.net

The development of the banking system of Ukraine during V. Yanukovich's presidency (2010–2013)

The purpose of the article is the reconstruction of the development of the Ukrainian banking system in 2010–2013 and clarification of the prerequisites of mass bank failures that began in 2014. The author investigates the following aspects of the problem: the stabilization of the banking system after the crisis of 2008–2009 and gradual immersion into a new crisis, interdependence of banks and socio-economic sphere, stabilizing measures of the government and NBU.

He concluded that thanks to favorable economic conjuncture in 2010–2011 Ukrainian banking system quickly recovered from the crisis. However, the persistence and sharpening of systemic problems of Ukrainian economy and banking sector has led to continuous worsening of its condition on the background of adverse external economic conditions of 2012–2013. The banking system of Ukraine was very vulnerable before long socio-economic crisis, which was inevitable, despite attempts of government at all costs to maintain the myth about stability in the country.

Keywords: history of Ukraine, banking system, NBU, commercial bank.

Reznik I. S., магістр історії, аспірант, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), lexx2009@ukr.net

Развитие банковской системы Украины при президентстве В. Януковича (2010–2013 гг.)

Целью статьи является реконструкция процесса развития украинской банковской системы в 2010–2013 гг. и выяснение предпосылок массового краха банков, начавшегося в 2014 г. Исследуются следующие аспекты проблемы: стабилизация банковской системы после кризиса 2008–2009 гг. и постепенное погружение в новый кризис, взаимовлияние банков и социально-экономической сферы, стабилизирующие меры правительства и НБУ.

Автор пришел к выводу, что благодаря благоприятной экономической конъюнктуре в 2010–2011 гг. украинская банковская система достаточно быстро восстановилась после кризиса. Однако сохранение и обострение системных проблем украинской экономики и банковской сферы привело к непрерывному ухудшению ее положения на фоне неблагоприятных внешнеэкономических условий 2012–2013 гг. Банковская система Украины была очень уязвимой перед затяжным социально-экономическим кризисом, наступление которого было неизбежным, несмотря на попытки власти любой ценой поддерживать миф о стабильности в государстве.

Ключевые слова: история Украины, банковская система, НБУ, коммерческие банки.

* * *

УДК 930.85(477)“1991/...”

Божук Л. В.
кандидат історичних наук, доцент
кафедри історії та документознавства, НАУ
(Україна, Київ), lvbozhuk@ukr.net

КУЛЬТУРОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Аналізуються основні тенденції розвитку культури в Україні в умовах незалежності. Розглядається важливий аспект державного будівництва – формування в незалежній українській державі власного культурного простору. Акцентується увага на визначальній ролі культури в добу потужних національно-консолідаційних процесів. Характеризуються процеси культуротворення, що тривають в українській діаспорі як вагомий складовий українського культурного простору. Зазначаються його впливи на збереження цілісності української культури,

активізацію державотворчого потенціалу, зміцнення позицій України у світовому співтоваристві. Робиться висновок, що серед шляхів подолання сучасних економічних, політичних, соціальних проблем в українській державі, одним з них є формування нової культурної ідентичності.

Ключові слова: культура, державна політика у сфері культури, національна культурна стратегія, процеси культуротворення, український культурний простір.

Актуальність теми зумовлена необхідністю виокремлення основних тенденцій розвитку культури в Україні в умовах незалежності з метою з'ясування та розкриття сутності процесів, що відбуваються в культурній сфері нашої держави. Зокрема: розуміння необхідності вирішення одного з найважливіших завдань державного будівництва – формування в незалежній Україні власного українського культурного простору.

Дослідженню проблем розвитку культури в добу незалежності України, здійснення культурної політики української держави, вивчення соціальних, економічних, політичних чинників її розвитку, присвячені праці таких українських дослідників, як В. Андрущенко, Є. Бистрицький, І. Дзюба, М. Жулинський, В. Кремень, С. Кримський, В. Малімон, М. Попович, П. Саух, В. Шейко, В. Шинкарук та ін. [18; 2; 17; 3; 5; 7; 9; 12; 15; 19; 20; 21].

Сучасний етап розвитку України визначає першочерговим завданням формування нової культурної моделі, в якій культура з другорядного займає центральне місце в стабільному розвитку країни, піднесення ролі культури в реалізації політики реформ. Також нагальним, на нашу думку, є розв'язання актуальних проблем щодо формування державної культурної політики, враховуючи той чинник, що «динамічний розвиток культури має ключове значення для успішної модернізації України» [1].

Міркуючи про культуру як вияв творчої потуги спільноти – «сукупного суб'єкту культуротворення», маємо акцентувати увагу на її визначальній ролі в добу потужних національно-консолідаційних процесів. Тому серед шляхів подолання сучасних економічних, політичних, соціальних проблем в українській державі, одним з важливих, вважаємо, є формування нової культурної ідентичності.

Також, не менш актуальним для сучасної української держави, є вирішення проблеми збереження власної національної культури в умовах включення до світових глобалізаційних процесів, що мають як позитивні так і негативні наслідки. Незаперечним є той факт, що усучасному глобальному світі можуть успішно розвиватися лише ті держави, які опираються на інноваційну культуру. Тому їй необхідно розглядати як стратегічний ресурс, від якого залежить розвиток суспільства. Погоджуємося з твердженням М. Жулинського, що прагнення бути в європейській спільноті пов'язане зі «спільними випробуваннями загальнопланетарного» характеру в усіх сферах життя. Для успішного розв'язання майбутніх глобалізаційних викликів необхідно передусім «мобілізувати власні національні ресурси – інтелектуальні, духовні; сформувати новий тип знання як основної складової суспільних цінностей» [7].

Власне вже наприкінці 80-х рр. минулого століття відбуваються помітні зміни у національній політиці України. Це, насамперед: повернення в нашу культуру